

МУДАНИЯ В БЪЛГАРСКАТА ЛИТЕРАТУРА

Хюсеин Мевсим
Анкарски университет

The geographical map of Bulgarian literature is brightly coloured and densely populated especially from a close Balkan and Asia Minor shot. In it we find interesting evidence for places we have only a vague idea about today. The little port town of Mudania on the Asia Minor coast of the Sea of Marmara is on the geographical map of Bulgarian literature since it connects two important imperial centers like Istanbul and Bursa. There are Bulgarian authors who passed through Mudania in the last quarter of the nineteenth century and the beginning of the last century for various reasons and occasions, thus visiting Asia and seeing olives for the first time and leaving valuable impressions of the means of living of the local population.

Key words: Bulgarian Literature, Mudania, Istanbul, Bursa, Asia Minor

Не ми е известно дали съществува география на литературата (или литературна география), но такова научноизследователско поле непременно би следвало да се конструира в пресечната зона на географията и литературата с цел маркирането и описанието на географските предели, върху които се е разпростряла дадена национална литература. Без съмнение описаната и обхванатата от литературата география ще послужи за обясняване на много неща, представлявайки отправна точка за различни възприятия и изводи. Ако се очертае такава географска карта на българската литература, каквато, надявам се, рано или късно ще бъде изготвена, ще се окаже, че въпреки всеобщата представа за нейната домоседост, затвореност, „котловинност“ и пространствена ограниченост тя побира в себе си, ако и не толкова обемен, то достатъчно шарен и напластен свят.

Този български литературно-географски атлас съвсем естествено ще бъде особено концентриран, ярко оцветен, „гъстонаселен“ в близък балкански план, в нея ще присъстват много селища и градове, за които днес нищо не подозираме или в най-добрия случай притежаваме бегла представа. Конструиранието на такъв атлас безспорно ще

остойности българската литература, понеже така ще се разбере, че тя е извор, съдържащ ценни сведения и информация за националните разклонения на общобалканската история.

Позволих си тези фриволни разсъждения, за да мога да навляза в темата на доклада си. Мнозина може би основателно ще се запитат: „Къде е тази Мудания и какво търси тя в българската литература?“. Бъдете уверени, че и в Мудания ще възникне същият въпрос: „Какво търси градчето ни по страниците на българската литература?“. Тук не му е мястото да се спираме върху непростимото взаимно балканско невежество, но фактите са повече от красноречиви – древна Монтаниа, някогашното село, днес град на азиатския бряг на Мраморно море, в област Бурса, присъства осезаемо, и то в дузина български текстове, попадайки в географската координатна система на българската литература. Може би Мудания нямаше да има тази съдба, ако не се явяваше точка по маршрута от Истанбул за Бурса, ако не свързваше новата и старата, по-конкретно третата и първата столица на Османската империя.

В периода, който отразяват използваните от нас текстове¹ – по-конкретно това е последната четвърт на XIX в. и 30-те г. на миналия век², – от Истанбул за Бурса се пътува за няколко часа с кораб през спокойното или развълнуваното Мраморно море до Мудания, а оттам се продължава още два часа по суша с файтон, влак или автомобил.

Българските автори започват текстовете си обикновено с описанието на Мраморно море, преобладаващата част от тях за първи път се качват на параход или това е първата им среща с водната стихия, с екзотичните морски обитатели като делфините и т. н. Често невероятната човешка шарения в облеклото, езика и поведенческият модел на палубата, която се явява миниатюрен модел на Империята, спласва „домашния“, затворения в себе си българин.

¹ Ние се осланяме на свидетелствата в следните творби: „До Бурса и назад“ (Нанчо Донкин, псевдоним на Никола Начов); „Негово блаженство екзарх Йосиф на заточение в Бурса“ (Станимир Станимиров); „Из спомените ми за екзарх Йосиф“ (Митрополит Максим); „Из Мала Азия“ (Васил Кънчов); „Надникване в Анадола“ (Петър Даскалов); „Доклад до Софийската търговско-индустриална камара по търговската екскурзия до Цариград и Бурса през 1909 г.“ (Хараламби Карастоянов); „Пътуване до Цариград“ (Чудомир); „В страната на Кемал паши“ (Боне Бонев).

² Струва ни се, че първото упоменаване на Мудания в български източници е в „Цариградски вестник“. В броя от 11 февруари 1861 г. се съобщава за разкопан древен театър в града.

Така например в размирното лято на 1879 г. Н. Начов няколко пъти пътува с османски държавни или частни гръцки кораби през Мудания за Бурса, за да търси наследството на покойния си баща:

„На другия ден (29 май) часът по 2 от Сарайбурну (Цариград) тръгнах за Мудания с един ветх турски параход от компанията „Махсусие“. Платих едно бяло меджидие. В парахода се запознах с двама българи откъм нашите места: с бай Петър Хаджихристов от Клисурса (до Копривицица) и с Никола Габровчето. Първият пътуваше за Гюмлек [Гемлик], а вторият за Карамусал [Карамюрсел]“ (Донкин 1934: 13).

Наближавайки Мудания, българските автори описват нейното разположение:

„Малък градец, разположен амфитеатрално край южния бряг на един добър залив, наречен Инджир лиманъ. Целият бряг е покрит с маслинови гори, които дават най-вкусни маслини и добре ценено дървено масло“ (Кънчов 1899).

„В 2 часа следобед ний влязохме вече в един залив, а на дъното на залива видяхме разположен един градец, хубавите две- и триетажни къщи на които се забелязваха добре от парахода. Това беше Мудания“ (Даскалов 1909).

Впрочем за българина Мудания не е само междинен пункт, където слиза и след не особено приятни митнически или паспортни проверки с друго возило продължава за Бурса. Градът е мястото, където след невъобразимо хаотичния, но все пак европейски Истанбул той стъпва в Азия, в Анадола, съответно на нов континент, и това го плаши. Не бива да се учудваме, че българинът проявява особен усет за тази пределност, той непременно отчита синорността между Изтока и Запада, преживява я драматично. За него това не е просто преминаване към отсрещния бряг, пресичане на водно пространство, а попадане в някакъв не само географски несвой свят; неприятни асоциации и представи възбужда в наслоеното му съзнание реалната близост на Азия:

„Все повече и повече параходът се приближаваше до малоазийския бряг. Сега съм вече в Азия, на границата на два свята, съвсем различни един от друг във всяко отношение. Тук вече е същинският Изток. И при сравнително неголямото разстояние разликата е голяма във всичко“ (Донкин 1934: 14).

„Дълго време аз наблюдавах азиатския бряг, откъдето нападнаше завоевателят Балканския полуостров и не виждах освен голи рътове“ (Даскалов 1909).

Но това преминаване, в зависимост от историческото време и конюнктура, се превръща и в незабравимо и приятно преживяване:

„Всички преживявахме немалко радост, доволство, че имахме щастието да стъпим за пръв път на друг континент, най-голям в света“ (Бонев 1934).

За голяма част от авторите именно в Мудания се осъществява първата среща със священото дърво – маслината, една непозната и екзотична за българина култура. Поради това никой не я подминава в описанията си, като тя предизвиква и асоциации с митологични разкази и библейски легенди:

„Пътят ни беше стръмен и вървеше измежду муданянските лозя, обрасли (както по нас черниците) с маслинени дървета, тук-там нацъфтели. Те отдалеч изглеждат като по нас липите към есен: листата им са пепеляви. Маслинените дървета изпълнили хълма чак до върха му, рядко ще видиш друго дърво“ (Донкин 1934: 15).

Пред зачудените погледи на спътниците си напусналият за пръв път родните си предели 19-годишен калоферец скача от файтона, притичва до едно маслинено дръвче край пътя и откъсва за спомен клонка с бледожълт цвят. После Начов дава сведения за климатичните условия, при които тя вирее. Маслината, „най-главното богатство на тукашното население“, е толкова интересна за българина, че една от целите му да предприеме пътуване в тази част на Мала Азия е именно за да я види:

„Един от моите спътници, софийският адвокат д-р Чернев, който също пътуваше за Бурса, из пътя няколко пъти изрази вътрешното си скрито желание, което между другите причини, го бе накарало да пътува за насам, да види маслинени градини и да се успокои след това“ (Даскалов 1909).

Българинът пътува до Мудания индивидуално (като обикновен пътник или изследовател) или колективно (като официален гост). В качеството си на пътник тук той се среща с митница, сблъсква се с бюрократично и понякога унижаващо достойнството му отношение, но когато е гост – тържествено го посрещат на пристанището и му оказват високи почести. Така например екзарх Йосиф I и служителите му през 1884 г. на път за Бурса тук са посрещнати по подобаващ начин:

„В Мудания, пристанище на азиатския бряг на Мраморно море, екзархът беше посрещнат тържествено от мютесарифина на Мудания, войски, сановници, кадията, мюфтията, без гръцкия владика, разбира се. Хахаминът го заместваше“ (Митрополит Максим 1995: 94).

„Към средата на май 1884 г. отидох в Бурса, на пристанището в Мудания бях посрещнат от един момък арменец, студент-медик в Цариград и от личния слуга на Негово Блаженство, българин, който вече два-три пъти бе се връщал в Екзархията“ (Станимиров 1995: 103).

С автомобили, на които са окачени националните знамена, е посрещната и 80-членната делегация на българските учители по история и география, която пътува за Бурса през 1932 г.

В текстовете се дават и сведения за градчето, някои от които са твърде бегли („малък град, едва има 6 хиляди население“, Б. Бонев; „тук е подписан договор между турци и гърци в 1922 г. и се смята за историческо градче“, Чудомир), докато Начов и Кънчов обстоятелствено очертават демографския и стопанския му профил, запознават ни с поминъка на местното население:

„Мудания е селце с около 200 къщици, жителите му са караманлии, християни (някои казват, че уж били покръстени турци, нещо за невярване), но на глед са същи турци. Не се различават едни от други: всички имат мургави лица и зейбешка носия: тесни къси платнени гащи (обикновено черни), голи кълки и някаква черна чалма“ (Донкин 1934: 15).

Караманлиите карат Начов да си представи една „много досадна, дори страшна!“ картина – „обкръжени от глава до пети разсвирипели турци зейбеци да кръстосват из нашето отечество и да плячкосват и убиват и най-невинни хора“.

При Васил Кънчов, преминал през града в 1899 г. по поръка и с материалната подкрепа на редакционния комитет на сп. „Българско отечество“ с цел да изследва българските колонии, вече проличава окото и отношението на изследователя, неговият поглед обхваща и „подрежда“ повече неща. Той остава да пренощува в Мудания, описва гостилницата, по-скоро отношението на собственика – „хитър бурсенски грък, който с думи ми направи много почести, но ме храни зле и ми взема двойно скъпо и за спане, и за ядене“ – към него, като предупреждава, че в Ориента непременно трябва да се правят пазарлъци с гостилничарите. От споделеното узнаваме, че по-рано тук е имало абаджии българи, но сега е останал само един. Кънчов проявява загриженост за качеството на абата, което напоследък се влошило и това довело до загуба на клиенти. Големият изследовател на Македония ни е завещал сравнително подробно описание на малоазиатското градче. Третата част на „Из Мала Азия“ е посветена именно на Мудания:

„Южно от града се издига едно бърдо, покрито с маслинени градини. Мястото е красиво, градецът – чист и приятен. Има добър

климат: зимата е мека, а лятото прохладно, затова в големите летни жеги тук дохождат бурсенски семейства на прохлада. Мудания има около 700 къщи, от които около 400 са турски, останалите гръцки. Къщите са построени нагъсто една до друга, особено в гръцкия квартал. Една главна улица води от пристанището дори до западния край на града. Около нея са пазарските дюкяни. Гърците имат първоначални училища за момчета и момичета и една доста хубавичка църквица. Турският квартал изглежда овехтял. По него се срещат полусрутени стени на стари турски гробища, обикновено явление в турските градове. Турското население е мирно и животът в Мудания е много свободен. Поминъкът на населението се състои главно в маслинарството и копринарството. Има големи складове за маслини. *Годишно от този залив излизат навън около 10 млн. оки маслини*“ (Кънчов 1899: 55–56).

Износът е предназначен главно за Александрия и Русия и много малко – за България. Търговската къща „Селджобалиев и сие“ се занимава с износ за Одеса и Варна. Местният зейтин не отстъпва по нищо на провансалските масла.

Според Кънчов другият поминък на местното население е копринарството, което се развива ускорено, в градчето има две фабрики за коприна – собственост на французин и на грък от руски произход. Тук авторът намира препоръчания му от по-рано копривщенски абаджия Стоян Делев, с когото обикаля градеца и околността. Кънчов предлага кратка и любопитна демографска справка за близките села и особено за старините в тях. Според неговите наблюдения земеделието и скотовъдството в тази част на Бурсенския вилает са слабо развити, поради което се налага да бъдат внесени селскостопански продукти. По тази причина хлябът и месото са по-скъпи, отколкото в Истанбул. Авторът уточнява, че тук се внасят български шаяци, преди Освобождението и Съединението в този край е имало абаджии, които „разнасяли родната индустрия и са правили дрехи за гражданите“. Обаче синият шаяк вече слабо се търсел поради лошата боя, която излизала бързо. Това обстоятелство кара Кънчов да се обърне към правителствените кръгове за вземане на съответните мерки, които да реабилитират качеството на българския шаяк и аба.

Пишещият ни поднася интересни наблюдения за делника, за общото състояние на духа в един провинциален град на Османската империя в края на XIX в. В гостилницата, в която отсяда, се запознава и общува с началника на местната телеграфо-пощенска станция, който като истанбулски възпитаник е научил „много неща, опасни за

правоверните мохамедани, защото разклащат вярата, на която почива целият държавен механизъм“. Младият турчин обича да попейва, обхванат е от западния песимизъм и главния порок на османската бюрокрация – подкупничеството. В тази категория спада и каймакаминът, който е „дотегнал и на турци, и на християни поради наклонностите си към рушветчилък“. Според българския пътешественик двамата служители са лишени от отличителните качества на „старите турци“ като „милост към слабия, доверчивост към подведомствените и изпълняване на дълга към държавата“. В края на очерка си за Мудания авторът разказва как на абаджията Стоян били откраднали 40 английски лири, но тъй като в „аферата“ била замесена и самата полиция, жалбите на потърпевшия останали глас в пустиня.

В спомените и пътеписите на българските автори откриваме ценни сведения и за железницата, която свързва пристанищната Мудания с Бурса. Дългата 42 км жп линия според Кънчов е построена „много зле, има много кривули и подеми, затова локомотивът вози обикновено само три вагона и се движи бавно“. Влакът потеглял половин час след пристигането на парахода и пътниците в трета класа пътували в открит вагон, което през лятото било много приятно. Влакът толкова бавно се възкачвал по височините над Мудания, че пътниците слизали, разхождали се спокойно, откъсвали плодове от крайпътните дървета и после пак се качвали. Хар. Карастоянов в доклада си разказва накратко за историята на строителството на тази линия, започнало още през 1876 г. След Руско-турската война обаче османското правителство по неизвестни причини разрушило линията и цели 20 г. тя не се използвала. Покъсно била продадена на едно френско-белгийско дружество, което я възстановило и пуснало в експлоатация в края на века. Приема се, че жп линията, чийто трафик непрекъснато се увеличава, притежава „първостепенна роля в развитието на производството и търговията на Бурсенския вилает“ (Карастоянов 1910: 21).

В заключение географията на българската литература е гъстонаселена, особено в близък балканско-малоазиатски план. В нея откриваме интересни свидетелства за географски места, за които днес имаме бегла представа. Пристанищното градче Мудания на малоазиатския бряг на Мраморно море често е включвано в географската мрежа на българската литература, понеже свързва Истанбул и Бурса. Българските автори, които през последната четвърт на XIX в. и в началото на миналия век по различни поводи преминават през градчето, тук за първи път стъпват на нов континент, който поражда негативни асоциации в съзнанието им, запознават се с непознатата им маслина, оста-

вят сведения не само за местоположението на града, но и за демографския и стопанския му профил и потенциал.

ЛИТЕРАТУРА

Бонев 1934: Бонев, Б. *В страната на Кемал паша*. Кюстендил: Печатница „Зора“, 1934.

Даскалов 1909: Даскалов, П. Надникване в Анадола. // *Вечерна поща*, № 2822, 2823, 2825, 2826, 2827 и 2829.

Донкин 1934: Донкин, Н. *До Бурса и назад*. София: Издателство „Факел“, 1934.

Карастоянов 1910: Карастоянов, Х. *Доклад до Софийската търговско-индустриална камара по търговската екскурзия до Цариград и Бурса през 1909 г.* София: Печатница „П. Глушков“, 1910.

Кънчов 1899: Кънчов, В. Из Мала Азия. // *Български преглед*. София, 1899, 53 – 102.

Максим 1995: Митрополит Максим. Из спомените ми за екзарх Йосиф. В: *„Екзарх Йосиф в спомени на съвременници“*, София: УИ „Св. Кл. Охридски“, 1995.

Станимиров 1995: Станимиров, Ст. Негово блаженство екзарх Йосиф на заточение в Бурса. В: *„Екзарх Йосиф в спомени на съвременници“*. София: УИ „Св. Кл. Охридски“, 1995.

Чудомир 2009: Чудомир. Пътуване до Цариград, Бурса и Одрин. // *Казанлъшко слово*, № 33, Казанлък, 2009.